

## POSTANOWIENIE

Dnia 27 października 2005 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

*SSN Jacek Gudowski (przewodniczący)*

*SSA Aleksandra Marszałek*

*SSN Gerard Bieniek (sprawozdawca)*

w sprawie z wniosku K. G.

przy uczestnictwie M. L., A. O., H. K. i L. N.

o stwierdzenie nabycia spadku, po rozpoznaniu na rozprawie w Izbie Cywilnej w dniu 27 października 2005 r., kasacji uczestnika L. N. od postanowienia Sądu Okręgowego w R. z dnia 21 października 2004 r., sygn. akt IV Ca (...),

**oddala kasację i zasądza od uczestnika postępowania L. N. na rzecz wnioskodawczynie kwotę 180 zł tytułem kosztów postępowania kasacyjnego.**

### Uzasadnienie

Sąd Rejonowy w G. postanowieniem z dnia 29.04.2004 r. stwierdził, że spadek po I. N. na podstawie testamentu notarialnego z dnia 27.09.1983 r., otwartego i ogłoszonego przez tenże Sąd Rejonowy w dniu 10.04.1995 r., w sprawie Ns (...) nabyły ciotki: K. G. w 126355/168.403 części i A. O. w 42048/168403 części z tym, że wchodzące w skład spadku gospodarstwo rolne dziedziczą w tych samych ułamkach w/w K. G. i A. O.

W sprawie tej ustalono, co następuje:

I. N. zmarła 9.11.1992 r. Jako spadkobierców ustawowych pozostawiła: męża L. N. oraz dzieci M. L., K. G., H. K. i A. O. M. L., H. K. i K. G. były jej córkami z pierwszego małżeństwa z W. K., który zmarł w 1964 r., zaś A. O. z drugiego małżeństwa z L. N. Ustalono, że w dniu 19.11.1980 r. I. i L. N. nabyli własność nieruchomości rolnej,

położonej we wsi J., gmina B. D., oznaczonej jako działka nr (...)7, o powierzchni 3,08 ha. I. N. na podstawie ustawy z dnia 26.10.1971 r. o uregulowaniu własności gospodarstwo rolne, stała się właścicielką nieruchomości rolnej położonej w A., gmina B., o powierzchni 4,27 ha, oznaczonej jako działka nr (...). Nadto od 1952 r. spadkodawczyni była w posiadaniu nieruchomości położonych w A., gmina B. Były to nieruchomości oznaczone jako działki nr (...)5 o powierzchni 1,72 ha, nr 2/1 o powierzchni 0,92 ha, nr 12 o powierzchni 0,81 ha, nr (...)3 o powierzchni 0,03 ha, nr 31 o powierzchni 0,26 ha i nr (...)3/1 o powierzchni 0,42 ha. Łączna powierzchnia tych działek wynosiła 4,16 ha i pochodziły one z majątku rodziców W. K. Zostały mu podarowane jeszcze przed zawarciem związku małżeńskiego. Ustalono, że działki nr (...)2 o powierzchni 0,40 ha, nr (...)4/1 o powierzchni 1,66 ha, nr (...)4/3 o powierzchni 0,01 ha, łącznie o powierzchni 2,07 ha podarował I. N. jej ojciec A. C. Odnośnie wszystkich tych działek Sąd Rejonowy w G. postanowieniem z dnia 30.12.1987 r. stwierdził nabycie ich własności w drodze uwłaszczenia przez I. N. i męża L. N. z dniem 4.11.1971 r.

I. N. w dniu 27.12.1983 r. sporządziła testament w formie aktu notarialnego. W testamencie tym jako spadkobiercę nieruchomości oznaczonej jako działka nr (...)7 o powierzchni 3,08 ha oraz nieruchomości oznaczonej jako działka nr (...) o powierzchni 4,27 ha powołała A. O. z domu N. Do majątku znajdującego się w A. składającego się z nieruchomości o powierzchni 4,16 ha, odziedziczonej przez nią – jak podniosła – po zmarłym pierwszym mężu W. K., zabudowanej budynkami oraz z nieruchomości ponad 2 ha odziedziczoną po rodzicach, której stan prawny nie był wówczas uregulowany, powołała córkę K. G. Testatorka zobowiązała także A. O. do spłaty K. G., H. K. i M. L. po 100.000 zł (przed denominacją), zobowiązała K. G. do oddania w użytkowanie L. N. przez 10 lat gruntu pozostałego po jej rodzicach. Dodatkowo testatorka wyjaśniła, że H. K. otrzymała tytułem spłaty kwotę 350.000 zł (przed denominacją), M. L. otrzymała po ojcu działkę o powierzchni 1 ha w A. i spłatę 80.000 zł przed denominacją.

W sprawie ustalono nadto, że jest to jedyny testament, który nie został odwołany, a przy jego sporządzaniu nie zaistniała wada oświadczenia woli. W dniu 9.06.1992 r., a więc po dacie sporządzenia testamentu została zawarta umowa zamiany nieruchomości między I. N. i K. G. Na jej podstawie I. N. przekazała K. G. działkę nr (...), położoną w A., o powierzchni 4,26 ha, zaś w zamian otrzymała od niej działkę nr (...)0, o powierzchni 0,86 ha położoną w A.

Ustalono także, że w chwili śmierci testatorki wartość poszczególnych nieruchomości i nasadzeń przedstawiała się następująco:

- działka nr (...)7 o powierzchni 3,98 ha, położona w J. wartość wynosi 9.752 zł, a nasadzeń – 43.032 zł.;
- działki nr (...)4/1 i (...)4/3 o powierzchni 1,67 ha położone w A. wartość wynosi – 5.076 zł, a nasadzeń – 4.824,20 zł.;
- działka nr (...)5 o powierzchni 1,72 ha, położona w A. wartość wynosi 5.664 zł., a nasadzeń – 5.641,30 zł.;
- działka nr (...)1 o powierzchni 0,92 ha położona w A. wartość wynosi 2.563 zł, a nasadzeń – 4939,70 zł.;
- działka nr 1(...) i (...)3 o powierzchni 0,84 ha położona w A. wartość wynosi 2.340 zł, a nasadzeń – 9.525,65 zł.;
- działka nr 31 o powierzchni 0,26 ha wartość wynosi 724 zł.;
- działka nr (...)3/1 o powierzchni 0,42 ha wartość wynosi 1,170 zł, a nasadzeń – 2.867,60 zł.;
- działka nr (...)2 o powierzchni 0,40 ha wartość wynosi 1.112 zł, a nasadzeń – 1.863 zł.;
- działka nr (...)0 o powierzchni 0,86 ha wartość wynosi 2.396 zł, a nasadzeń – 19.259,40 zł.;
- działka nr (...) położona w A., o powierzchni 4,27 ha miała wartość 9.390 zł, a nasadzeń 6.107,65 zł.;
- działka nr (...)5, o powierzchni 1,72 ha, stanowiła siedlisko gospodarstwa rolnego była zabudowana, a jej łączna wartość wynosiła 77.531 zł.

Nadto w skład spadku wchodziły ruchomości, czyli samochód osobowy o wartości 5.000 zł, samochód dostawczy o wartości 3.000 zł, ciągnik o wartości 4.200 zł. ciągnik MG o wartości 9.400 zł, dwa opryskiwacze o wartości 4.700 zł, kosiarka 700 zł, drobny sprzęt rolniczy – 500 zł, 6000 sztuk skrzynek o wartości 3.600 zł. Łączna wartość ruchomości wynosi 31.100 zł.

Dokonując oceny prawnej tych ustaleń faktycznych Sąd Rejonowy stwierdził, że testament z dnia 27.12.1983 r. jest ważny. Po jego sporządzeniu testatorka dokonała zamiany nieruchomości położonej w A., oznaczonej jako działka nr (...), przekazując ją córce K. G. mimo, że w testamencie przekazała ją innej córce A. O. W wyniku zamiany testatorka uzyskała inną działkę nr (...)0, o powierzchni 0,86 ha, jednak czynność ta nie

skutkowała żadnymi zmianami w treści testamentu. Nie zmieniła też testamentu wówczas, gdy 19.05.1987 r. spłaciła udział K. G. w spadku po W. K., który obejmował nieruchomości oznaczone jako działki nr (...)5, 2/1, 12, 13, 31 i (...)3/1 przeznaczonych w testamencie na rzecz K. G. Na treść testamentu nie wpłynęło też orzeczenie sądowe o uwłaszczeniu z 1987 r. na podstawie którego nabyła ona wraz z mężem własność nieruchomości położonych w A., którymi w testamencie rozrządziła na rzecz K. G.. Sąd ten stwierdził, że zgodnie z art. 961 k.c. spadkodawca może zadysponować przedmiotami nie należącemu do niego, jeżeli w chwili sporządzenia testamentu przedmioty te zaliczał do swojego majątku. Ma to znaczenie przy ocenie, czy składniki majątkowe wymienione w testamencie wyczerpują prawie cały spadek, a wartości tych przedmiotów należy uwzględnić przy określeniu części ułamkowych, w jakich dziedziczą osoby, którym testator przeznaczył poszczególne prawa majątkowe. Tę regułę zastosowano w niniejszej sprawie. Testatorka przeznaczyła K. G. całe gospodarstwo rolne w A., choć była tylko jego współwłaścicielką w  $\frac{1}{2}$ , zaś na rzecz A. O. przeznaczyła działkę nr (...) w A., której wyzbyła się po sporządzeniu testamentu. Wolą testatorki było, aby obie spadkobierczynie otrzymały wartości majątkowe w testamencie. Na rzecz K. G. spadkodawczyni przeznaczyła składniki majątkowe o łącznej wartości 125.861,45 zł, zaś na rzecz A. O. - wartości 41.884 zł, co daje łącznie 167.745,45 zł. W dacie otwarcia spadku rzeczywista wartość całego gospodarstwa rolnego, którego w części spadkodawczyni była wyłączną właścicielką, a w części współwłaścicielką z mężem L. N. wynosiła 231.390,85 zł; udział L. N. wynosi 104.872,73 zł, zaś udział spadkodawczyni – 126.518,12 zł, a przy uwzględnieniu wartości działki nr (...) i wartości całej nieruchomości w A. wartość udziału testatorki wyraża się kwotą 168.403 zł. Uwzględnienie przedmiotów nie należących do spadkodawcy powoduje, że łączna wartość przedmiotów wymienionych w testamencie jest wyższa niż rzeczywista wartość spadku. W tej sytuacji należy stosunkowo zmniejszyć udział wszystkich spadkobierców. Dokonując tego zabiegu Sąd Rejonowy ustalił, że udział A. O. wynosi 42084/168403, zaś K. G. - 126355/168403.

Sąd Okręgowy w R. postanowieniem z dnia 21.10.2004 r. oddalił apelację ucz. post. L. N. wniesioną od tego postanowienia podnosząc, że treść testamentu nie wskazuje, aby testatorka działała pod wpływem błędu. Wskazano też, że o tym, czy przeznaczone dla określonej osoby przedmioty majątkowe wyczerpują prawie cały spadek decyduje chwila sporządzenia testamentu.

Postanowienie Sądu Okręgowego zaskarżył kasacją ucz. post. L. N. zarzucając naruszenie art. 945 § 1 pkt 2, art. 961 i art. 5 k.c. Wskazując na powyższe wniósł o zmianę postanowienia i stwierdzenie dziedziczenia na podstawie ustawy względnie jego uchylenie oraz uchylenie postanowienia Sądu Rejonowego w G. i przekazanie sprawy temu Sądowi Rejonowemu do ponownego rozpoznania.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Zarzut naruszenia prawa materialnego sprowadza się do trzech kwestii:

Pierwsza związana jest z naruszeniem art. 961 k.c. Zgodnie z tym przepisem, jeśli spadkodawca przeznaczył oznaczonej osobie w testamencie poszczególne przedmioty majątkowe, które wyczerpują cały spadek, osobę tę poczytuje się w razie wątpliwości nie za zapisobiercę lecz za spadkobiercę powołanego do całego spadku; jeżeli takie rozrządzenie testamentowe zostało dokonane na rzecz kilku osób, osoby te poczytuje się w razie wątpliwości za powołane do całego spadku w częściach ułamkowych odpowiadających stosunkowi wartości przeznaczonych przedmiotów. Na tle tego przepisu pojawił się w praktyce problem możliwości jego zastosowania w sytuacji, w której spadkodawca rozrządził przedmiotami majątkowymi nienależącymi do niego. Zastosowanie art. 961 k.c. zakłada bowiem rozstrzygnięcie, czy wymienione w testamencie przedmioty wyczerpują cały spadek. Z uwagi na to, że przepis ten stanowi regułę interpretacyjną określającą w przewidzianej w nim sytuacji treść oświadczenia ostatniej woli, trafnie przyjmuje się, że przy ocenie czy przedmioty przeznaczone w testamencie określonej osobie wyczerpują prawie cały spadek, uwzględnieniu podlegają w zasadzie jedynie przedmioty (prawa) należące do spadkodawcy w chwili sporządzenia testamentu. Jest to logiczne jeśli uwzględnić okoliczność, że spadkodawca formułując rozrządzenia w sposób wskazany w art. 961 k.c. ma możliwość zadysponowania tylko tymi przedmiotami. Jeżeli jednak spadkodawca zadysponował przedmiotami nie należącymi do niego lub w chwili sporządzenia testamentu zaliczał do swego majątku przedmioty, które mu nie przysługują, także one powinny być uwzględnione przy wspomnianej ocenie. Takie stanowisko konsekwentnie prezentuje Sąd Najwyższy, co wynika z uchwały z dnia 16.09.1993 r. III CZP 122/93, OSP 1994, poz. 177 oraz postanowienie z dnia 28.10.1997 r. I CKN 276/97, OSNC 1998, nr 4, poz. 63. Konsekwentnie należy również przyjąć, że przy wspomnianej ocenie pominięciu podlegają przedmioty, które wprawdzie w chwili testowania należały do spadkodawcy, ale których on do swego majątku nie zaliczał. Według dominującego poglądu, o tym, czy przedmioty przeznaczone oznaczonej osobie w testamencie wyczerpują prawie cały

spadek decyduje porównanie jego wartości z wartością przedmiotów w testamencie nie wymienionych. Wskazówkę tę wyprowadza się ze zd. 2 art. 961 k.c. przy czym z uwagi na funkcję tego przepisu, za miarodajną należy uznać wartość z chwili sporządzania testamentu.

Wychodząc z tych założeń stwierdzić należy, że zastosowanie w niniejszej sprawie art. 961 zd. 2 k.c. jest w pełni uzasadnione. Jak to bowiem ustalono, czego w kasacji się nie kwestionuje, na rzecz K. G. i A. O. rozrządzenie w testamencie z dnia 27.09.1993 r. obejmowało składniki majątkowe o wartości 167.745,45 zł. Błędnie natomiast twierdzi się w kasacji, że wartość przedmiotów w testamencie nie wymienionych wynosiła 37.196,40 zł. W istocie wartość ta wynosiła 15.550 zł, gdyż w chwili sporządzenia testamentu działka nr (...)0 w A. nie wchodziła w skład majątku testatorki, czego w kasacji nie uwzględniono. Jeśli więc porównać wartość przedmiotów przeznaczonych w testamencie spadkobiercom tj. 167.745,45 zł z wartością przedmiotów w testamencie nie wymienionych tj. 15.550 zł, to uzasadniony jest wniosek, że przedmioty przeznaczone dla K. G. i A. O. wyczerpują prawie cały spadek w rozumieniu art. 961 k.c. Tej oceny w niczym nie zmienia fakt, że testament został sporządzony w 1983 r. a testatorka zmarła w 1992 r. Zgodnie z art. 948 § 1 k.c. testament należy tłumaczyć tak, aby zapewnić możliwie najpełniejsze urzeczywistnienie woli spadkodawcy. W świetle zaś art. 948 § 2 i art. 65 k.c. należy przyjmować taką wykładnię, która pozwala utrzymać rozrządzenia spadkodawcy w mocy i nadać im rozsądną treść. Te reguły zostały zachowane.

Druga kwestia wiąże się z zarzutem naruszenia art. 945 § 2 pkt 2 k.c. Zgodnie z tym przepisem testament jest nieważny, jeżeli został sporządzony pod wpływem błędu uzasadniającego przypuszczenie, że gdyby spadkodawca nie działał pod wpływem błędu, nie sporządziłby testamentu tej treści. Naruszenie tego przepisu przez jego niezastosowanie wnoszący kasację uzasadnia tym, że gdyby spadkodawczyni wiedziała, że nie jest właścicielką przedmiotów, którymi rozrządza oraz nie rozrządza przedmiotami, które należą do jej majątku, to nie sporządziłaby testamentu tej treści. Poglądu tego nie można podzielić choćby z tego względu, że pozostaje on w sprzeczności z ugruntowanym w doktrynie i orzecznictwie Sądu Najwyższego poglądem, iż rozrządzenie przez testatora także przedmiotami nienależącymi do niego, jak i pominięcie pewnych przedmiotów stanowiących jego majątek jest dopuszczalne i samo przez się nie świadczy o istnieniu błędu prawnie relewantnego. W istocie jednak, w okolicznościach sprawy, nie sposób twierdzić, że testatorka nie miała świadomości co

do stanu prawnego przedmiotów majątkowych, którymi rozrządza. Trafnie zwraca uwagę Sąd II instancji na to, że rozrządzając nieruchomościami, co do których dysponowała jedynie udziałem we współwłasności, testatorka nie wskazała, iż jest ich wyłącznym właścicielem, co uczyniła w odniesieniu do nieruchomości położonej w A.. O sporządzeniu testamentu pod wpływem błędu nie świadczy też - wbrew zarzutom zawartym w kasacji – okoliczność, że rozrządzenie objęło nieruchomość położoną w A. co do której spadkodawczyni, po sporządzeniu testamentu, dokonała zamiany z K. G. Jest bezsporne, że w chwili sporządzenia testamentu ta nieruchomość była jej wyłączną własnością. W tych warunkach uzasadniony jest pogląd Sądu II instancji, że brak przesłanek do zastosowania art. 945 § 1 pkt 2 k.c., skoro wnoszący kasację nie wskazał innych okoliczności, które mogłyby wskazać na zaistnienie błędu przy sporządzaniu testamentu.

Trzecie zagadnienie dotyczy zarzutu naruszenia art. 945 § 1 pkt 2 k.c. przez jego niezastosowanie w sytuacji gdy łączna wartość przedmiotów wymienionych w testamencie jest wyższa niż rzeczywista wartość spadku. Zarzuca się, że Sąd dokonał proporcjonalnego zmniejszenia wartości udziałów spadkowych z powołaniem się na art. 100 § 2 dekretu o prawie spadkowym, który został uchylony. Według wnoszącego kasację taka sytuacja uzasadnia wniosek, że testament został sporządzony pod wpływem błędu. Takie stanowisko nie jest uzasadnione. Jeśli trafnie przyjmuje się, że testator może objąć rozrządzeniem także przedmioty nienależące do jego majątku i wartość tych przedmiotów należy uwzględnić przy ustalaniu wielkości udziałów (por. powołane postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 28.10.1997 r. I CKN 276/59), to może zaistnieć sytuacja, że łączna wartość przedmiotów wymienionych w testamencie jest wyższa, niż rzeczywista wartość spadku. W celu urzeczywistnienia woli spadkodawcy, który chce, aby spadkobierca otrzymał pewną wartość, należy stosunkowo zmniejszyć udziały wszystkich spadkobierców. Tak trafnie postąpił Sąd Rejonowy, a zaaprobował Sąd Okręgowy. Sądy nie zastosowały przepisu art. 100 § 2 dekretu o prawie spadkowym, wskazując jedynie, iż przepis ten normował taką sytuację, zaś w kodeksie cywilnym brak jego odpowiednika. Nie oznacza to jednak, aby brak wyraźnego unormowania uniemożliwił zastosowania tej reguły.

Z tych względów, na podstawie art. 3 ustawy z dnia 22.12.2004 r. o zmianie ustawy – kodeks postępowania cywilnego oraz ustawy – prawo o ustroju sądów powszechnych (Dz. U. z 2005 r. Nr 13, poz. 98) w związku z art. 343<sup>12</sup> k.p.c., kasację oddalono.